

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF LABOR MARKET IN UKRAINE

УДК 331.5

Павлюк Т.І.

к. е. н., доцент кафедри філософії та економічної теорії
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті проаналізовано рівень заробітної плати у собівартості виробництва та оплата заробітної плати найманих працівників у ВВП. Розглянуто різні види безробіття, а також визначено практичні дії щодо формування відповідного соціально-економічного середовища, максимально орієнтованого на розвиток усієї системи відтворення сукупної робочої сили.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, зайнятість, відтворення робочої сили, інфляція, макроекономічне регулювання, соціально-економічні фактори, суспільне виробництво.

В статье проанализированы уровень заработной платы в себестоимости производства и оплата заработной платы наемных работников в ВВП. Рассмотрены различные виды безработицы, а также определены практические действия по формированию соответствующей социально-экономиче-

ской среды, максимально ориентированной на развитие всей системы воспроизводства совокупной рабочей силы.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, занятость, воспроизводство рабочей силы, инфляция, макроекономическое регулирование, социально-экономические факторы, общественное производство.

The article analyzes the level of wages in the production cost and salaries of wage earners in GDP. Different kinds of unemployment are considered and practical actions are defined for the formation of the corresponding social and economic environment that is oriented towards the development of the whole system of reproduction of the combined labor force.

Key words: labor market, unemployment, employment, labor reproduction, inflation, macroeconomic regulation, socio-economic factors, social production.

Постановка проблеми. Ринок праці відображає більшість політичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі. Стан ринку праці визначає становище національної економіки загалом, а також методи макроекономічного регулювання та ефективність соціальної політики, особливо у сфері загальної та професійної освіти. Тому необхідно оптимізувати ситуацію на ринку праці, що забезпечить зростання виробництва та добробуту українського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення проблеми зайнятості та відтворення робочої сили в Україні зробили такі вітчизняні науковці, як, зокрема, В.С. Васильченко, О.А. Грішнова, Г.В. Джегур, Н.О. Зезека, В.М. Петюх, В.В. Савченко. Результати досліджень цих вчених висвітлюють важливі аспекти впливу соціально-економічних факторів на підвищення зайнятості населення та ефективності праці в суспільному виробництві.

Механізм регулювання процесів розподілу і використання робочої сили України перебуває на початковому етапі становлення внаслідок нерозвиненості самого об'єкта, а саме територіального ринку праці, де ще не склалася масова пропозиція робочої сили з боку незайнятого населення, а також ще не створена розгалужена ринкова інфраструктура, яка б забезпечувала швидко й ефективно адаптацію робочої сили до змін в умовах господарювання. Необхідність поглибленого дослідження, пошуку оптимальних форм кіль-

кісно-якісного поєднання попиту на робочу силу та її пропозиції на основі гармонізації економічних відносин між усіма суб'єктами регіонального відтворювального процесу вимагає всебічного наукового вивчення.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі та розробці пропозицій щодо перспектив розвитку ринку праці. Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність вирішення таких завдань:

- оцінити рівень не тільки офіційного та прихованого безробіття, але й фрикційного, структурного, інституційного та циклічного;
- проаналізувати низький середній рівень заробітків і, відповідно, низьку питому вагу витрат на робочу силу у собівартості виробництва та оплати праці найманих працівників у ВВП, надмірну міжгалузеву і низьку міжпосадову диференціацію заробітної плати, передусім у бюджетній сфері;
- визначити практичні дії щодо формування відповідного соціально-економічного середовища, максимально орієнтованого на розвиток усієї системи відтворення сукупної робочої сили.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині ринок праці України відновився на 70–80% від докризових показників. Проте етап «влади роботодавця» не залишається позаду, а кандидати демонструють високу активність з переважанням матеріальної мотивації. Зростання зарплат в 2015 році є досить повільним, в наступному році – незначним (не більш ніж на 3–5%), а в 2017 році відбувається зростання в 2 рази.

На ринку праці зберігається і поступово посилюється тенденція дефіциту кваліфікованого персоналу. Причинами цього є експансія національних і закордонних компаній у регіони України, високі вимоги до претендентів та недостатній рівень кваліфікації фахівців, дефіцит вузькоспеціалізованого персоналу та швидке підвищення очікувань кандидатів.

Згідно з експертними даними АНКОРу в Україні найбільш динамічно зростаючими галузями є банківський сектор, агропромисловий комплекс, промисловість, товари народного споживання, фармацевтика, інформаційні технології. З функцій зараз найбільш затребуваними є фінансова, продажів, виробництва й адміністративна.

Спостерігається високий рівень рухливості ринку претендентів: 40% працюючих претендентів знаходяться в активному пошуку; 49% не шукають, але готові розглянути цікаві пропозиції; 63% кандидатів розглядають паралельно 2–3 пропозиції про роботу; 53% очікують кар'єрного зростання протягом 1–2 років з моменту початку роботи в новій компанії [5].

Ми відзначаємо зростання трудової міграції в Україні, що пов'язане з незадоволеністю шукачів умовами праці, переважно це відбувається через відсутність перспектив розвитку та рівня оплати праці. Згідно з даними дослідження АНКОРа «Картка руху персоналу в Україні» у 30% респондентів є досвід переїзду в інший регіон/країну, причому 84% з них отримали позитивний досвід, ще 37% респондентів хочуть змінити локацію.

Водночас чинниками, що підвищують лояльність персоналу, згідно з даними дослідження АНКОРа «Мотивація персоналу: кар'єрні очікування шукачів», є перспектива професійного розвитку, кар'єрний ріст та стабільність організації на ринку. Підвищення окладу є основною мотивацією для роботи в конкретній компанії, проте очікування кандидатів не збігаються з пропозиціями роботодавців. В середньому цей показник розходиться на 10–20%. На українському ринку спостерігається повільне зростання заробітних плат, згідно з прогнозами, в подальшому збільшення буде незначним.

Зарплатні очікування шукачів досить високі. В середньому під час зміни місця роботи претендент хоче збільшити свій дохід на 30%, коли роботодавець готовий підвищити оклад приблизно на 20% [5]. Основними мотивуючими факторами утримання персоналу більше п'яти років є збільшення зарплати і можливість кар'єрного росту.

Під час кризи на ринку стало набагато більше кваліфікованих кандидатів. Після неї кількість пропозицій від компаній збільшилася, а претенденти отримали більше можливостей для вибору кращих умов. Однак вимоги до кандидатів з боку роботодавців залишилися на колишньому, досить висо-

кому рівні. На ситуацію впливає активний розвиток бізнесу в Україні західних компаній, у яких вимоги до кваліфікації кандидатів вище, ніж в українських організаціях.

Сучасна структура зайнятості в Україні (як за секторами економіки, так і за професійним статусом) далека від стандартів економічно розвинених країн. На сучасному етапі розвитку економіки України проблеми безробіття стають одними з найбільш злободенних. Саме від того, зайнята людина чи безробітна, який рівень сукупних доходів отримує, залежать мотивація людини до продуктивної праці і, відповідно, рівень добробуту нації загалом.

Деякі вчені вважають, що саморегулююча економіка не може перебороти безробіття. Рівень зайнятості залежить від так званого ефективного попиту (спрощено – рівня споживання й інвестицій). Дж.М. Кейнс писав: «Хронічна тенденція до неповної зайнятості, характерна для сучасного суспільства, має свої корені в недоспоживанні» [2, с. 137–432]. Недоспоживання виражається в тому, що за ступенем підвищення доходів у споживача у нього через дію психологічних факторів «схильність до заощадження» перевищує «спонукання до інвестицій», що веде за собою спад виробництва, а також безробіття. Таким чином, неминучість кризи саморегулюючої економіки вказує на необхідність державного економічного впливу для досягнення повної зайнятості. Насамперед варто підвищити ефективний попит, знижуючи позичковий відсоток і збільшуючи інвестиції.

Безробіття, з одного боку, характеризує потенційні можливості використання робочої сили, а з іншого боку, впливає на залучення трудових ресурсів у виробництво товарів і послуг. Існує кілька видів безробіття, економічний зміст яких визначає їхній вплив на розвиток трудових ресурсів. При цьому деякі види безробіття виникають з об'єктивних причин і притаманні всім країнам з розвинутою ринковою економікою, інші пов'язані із суб'єктивними причинами. Наприклад, фрикційне безробіття характеризує плинність персоналу підприємства, пов'язану зі зміною робочих місць і місця проживання. Певна частина сукупної робочої сили постійно перебуває в русі, переміщуючись на нові робочі місця. Цей тип безробіття охоплює трудові ресурси, що незайняті через перехід з одного місця роботи на інше, упродовж нетривалого часу (наприклад, тижня) мають приступити до роботи на новому місці, а також працівників тих галузей, де тимчасові звільнення є нормою без впливу на загальний рівень доходів працівників, наприклад у будівництві чи сільському господарстві.

У період впровадження інновацій рух робочої сили активізується, тому безробіття, що виникає в результаті інноваційного розвитку, пов'язане

з позитивними економічними тенденціями та називається структурним. При цьому працівники змушені підвищувати свою кваліфікацію, що позитивно впливає на розвиток підприємств і зростання доходів персоналу.

Виникнення інституційного безробіття пов'язане з недосконалою організацією інформації про стан ринку праці, що надають служби зайнятості. Це виражається насамперед у поганій поінформованості про наявність вакантних робочих місць. Також високі допомоги з безробіття і податки на доходи працівників стимулюють зростання рівня інституційного безробіття.

Особливо небезпечним для економіки є безробіття, викликане спадом промислового виробництва під час економічної кризи. При цьому сукупний попит на товари та послуги зменшується, зайнятість трудових ресурсів скорочується, а циклічне безробіття зростає.

Зниження рівня такого виду безробіття пов'язане з необхідністю пошуків та підйому виробництва, що веде до зниження кількості безробітних.

Негативний вплив на зайнятість трудових ресурсів чинить зростання рівня прихованого безробіття (особи, офіційно незареєстровані у службах зайнятості). Якщо в країнах з розвинутою ринковою економікою повоюються зростання добровільного безробіття, викликаного небажанням окремих представників працездатного населення працювати через високі соціальні допомоги у зв'язку з безробіттям, то в нашій країні ситуація протилежна. Вона характеризується низьким рівнем соціальної допомоги у зв'язку з безробіттям та складністю процесу реєстрації безробітних у службах зайнятості.

Отже, важливо оцінити не тільки рівень офіційного та прихованого безробіття, а також фрикційного, структурного, інституційного та циклічного, тому що динаміка рівня безробіття зумовлена різними причинами. Відомо, що в реальних економічних умовах ринок праці перебуває в невірноважному стані, пов'язаному з існуванням об'єктивного безробіття.

Нині стан ринку праці характеризується наявністю низки проблем, які заважають нормальному соціально-економічному розвитку як всієї країни, так і її окремих регіонів. Актуальними лишаються проблеми економічної активності населення, кількісно-якісного дисбалансу між пропозицією та потребою в робочій силі, низького кваліфікаційного рівня незайнятого та працюючого населення, а також проблеми зайнятості молоді та інвалідів (порівняно низький рівень освіти інвалідів та їх професійної підготовки; недостатній рівень підтримки тих, хто вперше виходить на ринок праці (випускників навчальних закладів; недостатня кількість робочих місць, на яких може бути заді-

яна праця інвалідів)), нелегальні зовнішні трудові міграції, неформалізовані внутрішні трудові міграції та тіньовий ринок праці.

Найголовніші проблеми сучасного ринку праці такі:

1) нелегальна праця громадян України поза межами країни; згідно зі статистикою легальної еміграції громадян України, легально за кордоном живуть і працюють 1,14 млн. українців; проте, згідно з неофіційними даними, кількість українців, які живуть і працюють за кордоном, становить приблизно 5–7 млн. осіб; Україна опинилася на десятому місці за кількістю емігрантів, які виїхали до найбільш економічно розвинених країн; про це повідомляє британське видання "The Guardian"; на першому місці за кількістю емігрантів знаходиться Китай;

2) низький рівень середньої заробітної плати;

3) зайнятість молоді.

Для подолання першої проблеми (нелегальної міграції) необхідна реалізація державної політики з питань міграції та національної безпеки, спрямованої на активізацію протидії нелегальній міграції. З метою скорочення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни та посилення соціального захисту українських працівників за кордоном Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України потрібно приєднатися до конвенцій МОП щодо захисту прав працівників-мігрантів, інтенсифікувати зусилля щодо підписання угод про працевлаштування з країнами-реципієнтами української робочої сили, запровадити спеціальні посади в дипломатичних та консульських представництвах за кордоном у країнах призначення мігрантів, розробити програму стимулювання самозайнятості та мікропідприємництва для осіб, які повертаються після трудової діяльності за кордоном.

Наступними безумовними проблемами ринку праці, наслідки яких виходять далеко за його межі, є низький середній рівень заробітків і, відповідно, низька питома вага витрат на робочу силу у собівартості виробництва та оплати праці найманих працівників у ВВП, надмірна міжгалузева і низька міжпосадова диференціація заробітної плати, передусім у бюджетній сфері [1, с. 156].

За умов проведення економічних реформ і подолання кризових явищ в усіх сферах життєдіяльності суспільства основним об'єктом регулятивного впливу можуть стати процеси деструктивного і дезінтеграційного характеру у сфері зайнятості населення, на яких аномальне загострення проблем безробіття та працевлаштування населення вимагає активних, цілеспрямованих засобів протидії. Залежно від прийнятого варіанта загальної санації економіки регіону й основних структурно-функціональних характеристик територіальних ринків праці слід визначити практичні дії щодо

формування відповідного соціального-економічного середовища, максимально орієнтованого на розвиток усієї системи відтворення сукупної робочої сили. З огляду на це особливої уваги заслуговують такі процеси.

По-перше, обмеженість вибору прийнятої сфери прикладання праці для населення, яке бажає працювати за наймом, внаслідок недостатньої розвиненості альтернативних державному секторів економіки, а також зростання виробництва спричиняють високий рівень вимушеної неповної зайнятості населення, формування територіально локалізованих осередків підвищеного зареєстрованого і прихованого безробіття.

По-друге, склалися неадекватні зрушення в економічній базі територіального розвитку і зміни в обсягах виробництва, темпи формування основного резервного сегменту ринку праці, а саме контингенту вивільнених працівників, за допомогою якого в ринковій системі господарювання забезпечується перерозподіл робочої сили на користь найперспективніших сфер господарювання, отже, вдосконалюється територіально-галузева структура зайнятості населення.

По-третє, незбалансованість процесів відтворення робочих місць з наявною робочою силою, нагромадження виробничого устаткування з наднормативним строком експлуатації посилюють суперечність між формальною зайнятістю працездатного населення і фактичною ефективністю праці, між наявністю робочих місць і результативністю виробничої діяльності.

По-четверте, погіршення якісного складу робочої сили, її низька конкурентоспроможність і надмірне резервування її найбільш кваліфікованої частини призводять до втрат раніше створеного професійно-освітнього потенціалу регіонів.

Безумовно, регулювання попиту на робочу силу та її пропозиції через вплив та господарські інтереси є найперспективнішим шляхом. Але виникають ситуації, пов'язані переважно з істотною зміною рівня пропозиції робочої сили внаслідок її територіального переміщення, що потребують розробки відносин самостійного механізму реалізації.

Першоосовною економічного регулювання ринку праці повинні стати реальна вартість робочої сили й ефективна зайнятість населення, яка в наших умовах передбачає активізацію процесу вивільнення надлишкової робочої сили, формування мобільного резерву робочої сили, легалізацію прихованого безробіття [4, с. 47–61].

Слід враховувати і ту обставину, що порушення так званої абсолютної економічної межі підвищення загального рівня зайнятості населення нам не загрожує, бо система партнерства і насиченість ринку товарами вітчизняного виробництва не

досягли того рівня, який би міг спричинити зростання саме на цьому ґрунті рівня безробіття і загострення соціально-економічних проблем.

Доводиться визнати, що регулювання на територіальних ринках праці таких процесів, як трансформування прихованої форми безробіття в явну, формування мобільного резерву робочої сили, є пошуком компромісних рішень між шляхами розв'язання соціальних проблем зайнятості та необхідністю реалізації вимог ефективності. Через те, що тільки високоефективна економіка здатна забезпечити несуперечливе й усталене вирішення соціальних питань, слід визначити її пріоритетність на етапі переходу до ринкових відносин. Необхідно підкреслити і цей висновок, і практичні дії, що повинні впливати з нього, які не означають ігнорування таких проблем соціального захисту населення, як, наприклад, гарантоване працевлаштування осіб з обмеженою працездатністю та інших його категорій, які є найуразливішими на ринку праці. Загальне зниження навантаження і тиску, які справляє на економічну систему надлишкова кількість зайнятих працівників, дасть змогу через піднесення продуктивності праці значно розширити фінансові можливості соціальної підтримки населення.

Отже, інтенсивне вивільнення робочої сили, з її подальшим територіально-галузевим перерозподілом на користь наукоємних виробництв, соціально орієнтованих видів діяльності, галузей, які працюють на споживчий ринок, є об'єктивною необхідністю, що вимагає синхронізації сучасних методів і форм макро- та мікроекономічного впливу на регіональні та локальні ринки праці з метою формування високомобільного і конкурентоспроможного контингенту робочої сили. Якісно новий рівень територіально-галузевої мобільності робочої сили може бути досягнутий шляхом узгодження таких процесів, як створення необхідних технологічних умов виробництва на рівні низових економічних структур і формування відповідного соціально-економічного механізму швидкого пристосування параметрів робочої сили до вимог попиту на неї на рівні галузей, регіонів загалом.

Очевидно, що фінансова стабілізація не підкріплена стабілізацією виробництва, тому що викликає катастрофічний зріст безробіття. Тому центральним елементом політики зайнятості повинна стати економічна політика, спрямована на поживлення ділової активності, проведена одночасно з придушенням інфляції, зміною фізично і морально застарілого виробничого апарата й усуненням причин, що породили його низьку ефективність. Зазначені процеси з трансформації економіки України повинні проходити на тлі монетарної політики, тому що інакше інфляція зведе нанівець зусилля реформаторів. Цей висновок впливає із зазначеної вище специфіки нашої економічної системи [3, с. 35–39].

Висновки з проведеного дослідження.

Традиційні методи подолання безробіття, використовувані під час циклічної та структурної кризи економіки, для вирішення проблем зайнятості в Україні не знаходять своєї підтримки. Вихід із кризи можливий лише за умови швидкої трансформації економічної системи і модернізації виробничого апарата. Через специфіку цих рівнобіжних процесів в Україні можна чекати збереження високого безробіття.

Розв'язання питань зайнятості, підвищення рівня життя і соціального захисту людей можливе тільки за умови виходу держави з економічної кризи. Ці завдання пов'язані з фінансовою, кредитною, податковою політикою держави, цінами та іншими чинниками, а також вимагають негайного вирішення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горілий А.Г. Економіка ринків праці / А.Г. Горілий. – Тернопіль : Вид-во Карп'юка, 1999. – 156 с.
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Аналогия экономической классики / Дж.М. Кейнс ; предисл. сост. И.А. Столярова. – М. : ЭКОНОМ, Ключ, 1993. – С. 137–432.
3. Корчун М.О. Шляхи підвищення економічної активності та зайнятості молоді на ринку праці Укра-

їни / М.О. Корчун // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 1. – С. 35–39.

4. Лісогор Л.С. Світові ринки праці та Україна: стан, тенденції, особливості адаптації / Л.С. Лісогор // Україна – НАТО. – 2007. – № 5. – С. 47–61.

5. Право України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo-ukraine.org.ua>.

REFERENCES:

1. Horilyi A.H. (1999) *Ekonomika rynkiv pratsi* [Economics of labor markets]: Vyd-vo Karp'yuka, pp. 156 (in Ukrainian).

2. Keins Dzh.M. (1993) *Obshchaia teoriya zainiatosti, protsenta y denezh / Analohyia ekonomycheskoi klasyky* [General theory of employment, interest and money / An analogy of the economic classics]. Moscow : EKONOV, pp. 137–432. (in Russian).

3. Korchun M.O. (2008) *Shliakhy pidvyshchennia ekonomichnoi aktyvnosti ta zainiatosti molodi na rynku pratsi Ukrainy* [Ways to increase economic activity and employment of young people in the labor market of Ukraine]. Ukraina: aspekty pratsi, no 1, pp. 35–39.

4. Lisohor L.S. (2007) *Svitovi rynky pratsi ta Ukraina: stan, tendentsii, osoblyvosti adaptatsii* [World Markets of Labor and Ukraine: Status, Trends, Features of Adaptation]. Ukraina – NATO, no 5, pp. 47–61.

5. Pravo Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://pravo-ukraine.org.ua>.

Pavliuk T.I.

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and Economic Theory Vinnitsa Trade and Economic Institute KNTEU

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF LABOR MARKET IN UKRAINE

The labor market reflects most of the political and socioeconomic processes taking place in the state. The state of the labor market determines the situation of the national economy as a whole, and the methods of macroeconomic regulation, and the effectiveness of social policy, especially in the field of general and vocational education. Therefore, it is necessary to optimize the situation on the labor market, which will ensure the growth of production and the welfare of the Ukrainian population.

The mechanism of regulation of the distribution and use of the labor force of Ukraine is at the initial stage of formation as a result of the underdevelopment of the very object itself - the territorial labor market, where the mass supply of labor from the part of the unemployed population has not yet been formed, and there has not yet been created an extensive market infrastructure that would provide rapid and effective adaptation of the workforce to changes in the conditions of management. The need for in-depth research, the search for optimal forms of quantitative and qualitative combination of labor demand and its proposals on the basis of harmonization of economic relations among all subjects of the regional reproduction process requires a comprehensive scientific study.

The article analyzes the level of wages in the production cost and salaries of wage earners in GDP. Different kinds of unemployment are considered and practical actions are defined for the formation of the corresponding social and economic environment that is oriented towards the development of the whole system of reproduction of the combined labor force.

The intense release of the labor force, with its subsequent territorial and sectoral redistribution in favor of science-intensive industries, socially oriented activities, industries operating on the consumer market, is an objective necessity requiring synchronization of modern methods and forms of macro- and microeconomic impact on regional and local labor markets in order to create a high-growth and competitive contingent of labor.

Resolving issues of employment, raising the standard of living and social protection of people is possible only if the state is released from the economic crisis. It is connected with financial, credit, tax policy of the state, prices and other factors and requires an immediate decision.